

Razvoj sportsko rekreacijske ponude u gradu Đakovu i užoj okolici

---

Stjević, Bojan

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Kinesiology / Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:117:662525>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Kinesiology, University of Zagreb - KIFoREP](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KINEZIOLOŠKI FAKULTET**

(studij za stjecanje akademskog naziva:

magistar kineziologije)

Bojan Stjević

**RAZVOJ SPORTSKO-REKREACIJSKE PONUDE
U GRADU ĐAKOVU I UŤOJ OKOLICI**

diplomski rad

Mentorica:

Doc. dr. sc. Drena Trkulja Petković

Zagreb, srpanj, 2020.

Ovim potpisima se potvrđuje da je ovo završena verzija diplomskog rada koja je obranjena pred Povjerenstvom, s unesenim korekcijama koje je Povjerenstvo zahtijevalo na obrani te da je ova tiskana verzija istovjetna elektroničkoj verziji predanoj u Knjižnici.

Mentor:

Student:

RAZVOJ SPORTSKO-REKREACIJSKE PONUDE U GRADU ĐAKOVU I UTOJ OKOLICI

Sažetak

Raznovrsna i bogata sportsko-rekreacijska ponuda omogućava svakom čovjeku da se uključi u neki program vježbanja, koji je sukladan njihovim željama, interesima i potrebama. Takva ponuda, osim korisnosti za lokalno stanovništvo, može biti i značajan segment turističke ponude svakog kraja pa tako i grada Đakova s ućom okolicom. Glavni cilj ovoga rada je sagledati mogućnosti razvoja sportsko-rekreacijske ponude u Đakovu te razvoj sportskog turizma i turistićke ponude u gradu Đakovu i ućoj okolici. Stoga će se na temelju uvida u trenutaćno stanje i potencijale ovoga kraja predloćiti i novi sadrćaji sportske rekreacije kao i komplementarni sadrćaji poput etnoloških, enoloških i gastronomskih turistićkih ponuda.

Ključne rijeći: sport, rekreacija, ponuda, sportski turizam, Đakovo, turistićka ponuda.

DEVELOPMENT OF SPORTS RECREATION OFFER IN THE CITY OF ĐAKOVO AND THE NEAR DISTRICT

Abstract

The diverse and rich sports and recreational offer enables every person to participate in an exercise program that is in accordance with their wishes, interests and needs. Such an offer, in addition to its usefulness for the locals, can also be a significant segment of the tourist offer in each area, including the city of Đakovo with its surrounding area. The main objective of this paper is to examine the possibilities of developing sports and recreational offer in Đakovo and developing sports and recreational tourism and offerings in the city of Đakovo and the surrounding area. Therefore, based on an insight into the current state and potential of this area, new sports recreation facilities will be proposed as well as complementary facilities such as ethnological, oenological and gastronomic tourism offers.

Keywords: sports, recreation, offer, sports tourism, Đakovo, tourist offer.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. SPORT I SPORTSKA REKREACIJA.....	4
2.1 Sport.....	4
2.2 Sportska rekreacija.....	7
2.3 Sportsko-rekreacijska ponuda grada Đakova i uže okolice.....	11
2.4 Sportski objekti Grada Đakova i uže okolice.....	13
3. SPORT I TURIZAM.....	14
3.1 Turizam.....	15
3.2 Sportski turizam.....	18
4. RAZVOJ SPORTSKO-REKREACIJSKE PONUDE U GRADU ĐAKOVU I UŽOJ OKOLICI U FUNKCIJI TURIZMA.....	22
4.1 Grad Đakovo i uža okolica.....	23
4.2 Etnološka ponuda.....	25
4.2.1 Đakovački vezovi.....	25
4.2.2 Folklor.....	26
4.2.3 Muzeji.....	28
4.2.4 Katedrala Sv. Petra.....	28
4.3 Enološka ponuda.....	29
4.4 Državna ergela Đakovo.....	32
4.5 Jezera u Đakovu i užoj okolici.....	34
4.6 Biciklizam.....	36
5. MOGUĆNOST RAZVOJA TURISTIČKE PONUDE.....	37
6. ZAKLJUČAK.....	39
7. LITERATURA:.....	40

1. UVOD

Prvo što će se u radu ukratko opisati jest razvoj i osnovne značajke sporta i sportske rekreacije. Potom će se dati uvid u trenutačnu sportsko-rekreacijsku ponudu grada Đakova i uže okolice. Nakon toga govorit će se o turizmu i sportskom turizmu jer su sport i turizam međusobno društveno-ekonomske pojave. Zatim će se govoriti o sportsko-rekreacijskoj ponudi u funkciji turizma. Prikazat će se što grad Đakovo i uža okolica trenutačno mogu ponuditi lokalnom stanovništvu i turistima. Govorit će se o mogućnostima daljnjeg razvoja takve ponude. Sportska rekreacija i sam sport postaju jedni od najvažnijih motiva turista za putovanje u određenu zemlju. Sami su turisti aktivni sudionici različitih sportova i rekreativnih aktivnosti kao što su to primjerice tenis, nogomet, odbojka na pijesku, jahanje, izleti, planinarenje, skijanje, vodeni sportovi i dr. „U Hrvatskoj se pod pojmom sportski turizam podrazumijeva poseban oblik turizma u kojemu prevladavaju sportski motivi za putovanje i boravak u određenim turističkim mjestima i centrima“ (Vukonić i Čavlek, 2001., str. 365). „Na temelju toga sportski turizam može se definirati kao turizam u kojem je sport glavni motiv putovanja i boravka turista u određenim turističkim destinacijama“ (Bartoluci i sur., 2004, str. 21)

Grad Đakovo i uža okolica na temelju svojih potencijala mogu i moraju ponuditi još veću i širu ponudu sportsko-rekreacijskih sadržaja. Ta sportsko-rekreacijska ponuda treba se povezati s etnološkim, enološkim, gastronomskim i prirodnim ljepotama grada i okolice.

2. SPORT I SPORTSKA REKREACIJA

2.1 Sport

Sport je jako popularan i raširen je u svim slojevima društva i čini svakodnevni dio kulture današnjega društva. „U prvo je vrijeme riječ sport (engl. disport; franc. desport) označavala svaku igru i zabavu. Smisao sportske aktivnosti jest u borbi, odnosno suprotstavljanju nekom određenom elementu – protivniku, duljini puta, prepreci, opasnostima,

materijalnim teškoćama, samome sebi. Pierre de Coubertin pak opisuje sport kao sustav forsiranog mišićnog vježbanja, zasnovan na želji za napretkom, koji može biti i rizičan“ (Milanović, 2013, str. 26). Početci sportskih aktivnosti sežu još u daleko doba prapovijesti te su izraz čovjekove naravi. Negdje možemo naići (Milanović, 2013) da „Prema Zakonu o športu (2006) pod pojmom sport podrazumijevaju se različite, natjecateljski usmjerene, motoričke aktivnosti varijabilnog i dinamičkog karaktera koje djeci, mladima i odraslima omogućavaju zadovoljavanje potrebe za kretanjem i igrom, razvoj sposobnosti, osobina i sportskih znanja, očuvanje i unapređivanje zdravlja te sportsko izražavanje i stvaralaštvo, koje se očituje kao postizanje sportskih rezultata na svim razinama natjecanja“ (str. 26). Također, (Milanović 2013) daje još jednu sporta: „Magglingska deklaracija iz 2003. godine sport definira kao potrebu i pravo svakoga čovjeka i idealno sredstvo za učenje nužnih životnih vještina“ (str. 26).

Većina stručnjaka ističe kako je aktivno bavljenje sportom izvrstan način za rehabilitiranje ljudskog organizma. Sport ima zadatak da produži zdrav život i poboljša samu kvalitetu življenja, s ciljem fizičke i duhovne promjene čovjeka te poboljšanja njegove vitalnosti i zdravlja. Kroz sport mladi sportaš uči kako postati timski igrač, poštivati pravila, kako se ponašati u pobjedi i porazu, upoznati samoga sebe i kako se do uspjeha dolazi isključivo upornim sustavnim radom. Može pomoći u pravilnom psihosomatskom razvoju djeteta. Primjerice sportski klub, zajedno sa svim svojim članovima a posebno trener i članovi sportske ekipe mogu biti jako velika potpora mladome sportašu. Osim toga, mjesta sportskih događanja, bilo natjecateljskih ili pak rekreativnih, privlače sudionike i publiku koji će o sportu razmišljati, razgovarati i dijeliti vlastite stavove. Velika sportska događanja poput primjerice Olimpijskih igara, Svjetskog nogometnog prvenstva ili US Opena u tenisu privlače velik broj sudionika i još veći broj onih koji će spomenute manifestacije pratiti putem različitih medija. Takve velike sportske manifestacije imaju isto tako i veliku ekonomsku ulogu u suvremenom društvu jer se upravo kroz sportska događanja otvaraju brojna radna mjesta, pokreće se masovna proizvodnja sportskih oprema, odjeće ili suvenira, snimaju se višemilijunske reklame koje donose enormne zarade, a kompletan marketing se u potpunosti prilagođava upravo sportu. Sportski uspjesi sve više se koriste za prepoznavanje identiteta određene države, za stvaranje stalnog imidža prema stalnim simbolima poput dresova, grba, himne ili boji nacionalnih zastava (Šafarić, 2011). Sport ima veliku odgojnu i obrazovnu ulogu jer se kroz njega izjednačuju ljudi svih rasa i nacionalnosti, djecu se potiče na zdrav

život i sportski duh, a sportsko natjecanje zahtijeva ponajprije veliku psihičku izdržljivost. Milanović (2013) navodi da s obzirom na razinu kvalitete, sport može biti vrhunski, odnosno selektivni i može biti sport za sve, odnosno masovni. Vrhunskim sportom mogu se baviti samo selektirani pojedinci koji ispunjavaju stroge zdravstvene i selekcijske kriterije te pokazuju nadprosječnu razinu osobina i sposobnosti za bavljenje vrhunskim sportom. Na području vrhunskog sporta vrijede posebna pravila i tehnologija rada koja nije prihvatljiva na području neselektivnog sporta. Za uključivanje u sport za sve potreban je samo interes i motivacija za redovitim vježbanjem te dobro zdravstveno stanje bez ograničavajućih faktora. U profesionalnom sportu, sport se javlja kao profesija, odnosno osnovno zanimanje sportaša. S obzirom na razinu postignuća, sportaši mogu ostvariti značajnu financijsku dobit. Nasuprot profesionalnog sporta nalazi se amaterski sport te je on odvojen od profesionalnog sporta (tablica 1). To je sport, u pravilu, niže kvalitetne razine, u kojemu sportaš uglavnom zadovoljava svoje temeljne biološke i socijalne potrebe kako bi sačuvao ili unaprijedio svoje tjelesno i mentalno zdravlje. Kada su u pitanju djeca možemo razlikovati školski i klupski sport. Kod školskog se sporta sportske aktivnosti provode u školskim sportskim društvima, koje osnivaju školski odbori radi provođenja izvan školskih sportskih aktivnosti učenika. (Milanović, 2013, str. 27 – 30)

Tablica 1. Klasifikacija sporta prema kvalitativnoj razini

Sport po definiciji može biti:	
Vrhunski	Sport za sve
Elitni	Masovni
Selektivni	Neselektivni
Kvalitetni	Polukvalitetni
Sport po definiciji još može biti:	
Profesionalni	Amaterski
Olimpijski	Neolimpijski
Klupski	Školski
Sport zdravih osoba	Sport osoba s invaliditetom

Legenda: Milanović, D. (2013). *Teorija treninga- Kineziologija sporta*. Kineziološki fakultet: Zagreb, str. 28

U većini zemalja diljem čitavog svijeta sport je danas masovna pojava. Mnoge vlade ne sudjeluju izravno u organiziranju, financiranju ili vođenju sportske aktivnosti, ali vode računa na mnoge druge načine – kreiraju strateške dokumente, određuju ciljeve i smjernice njegova razvoja. Na razini svijeta sport je označen kao jedan od važnijih dijelova društvenog razvoja.

Milanović (2013) navodi kako shemu Hrvatskog sporta čine: „Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, s Nacionalnim vijećem za sport te županijskim, općinskim i gradskim upravama za sport i Hrvatski olimpijski odbor sa svojim nacionalnim, županijskim, općinskim, i gradskim sportskim savezima. Toj snazi hrvatskog sporta pripadaju i Kineziološki fakulteti u Zagrebu i Splitu sa svojim brojnim studentima, nastavnicima i suradnicima, studijskim programima, dijagnostičkim centrima, sportskim borilištima, knjižnicama te znanstvenim i stručnim publikacijama i projektima“ (str. 38).

2.2 Sportska rekreacija

Na početku valja istaknuti definiciju rekreacije. Andrijašević (2010) kaže da „Rekreacija se u svakodnevnom životu doživljava kao aktivnost u slobodno vremenu čovjeka, a njeni sadržaji pridonose kvaliteti odmora. Sadržaji rekreacije mogu biti interes za aktivnim sudjelovanjem u kakvoj aktivnosti ili samo promatranje neke aktivnosti. Oba ova pristupa – aktivno sudjelovanje ili pasivno promatranje - na čovjeka djeluju različito“ (str. 23).

Pod rekreacijske aktivnosti ubrajamo raznovrsne sadržaje koji pridonose općem psihofizičkom razvoju unapređenju ljudskih sposobnosti, zabavi, odmoru, putovanju, druženju itd. Slobodno vrijeme za razliku od radnog vremena je to vrijeme koje omogućuje ispunjenje ljudskih potreba kroz rekreacijske sadržaje. Svaka osoba sama za sebe bira rekreacijske sadržaje i hoće li te sadržaje provoditi individualno ili u nekoj socijalnoj grupi. Cilj rekreacije je regeneracija socijalne, fiziološke, mentalne prirode organizma. Odmor treba pripremiti organizam za buduće radne obaveze. Rekreacijski sadržaji trebaju se prilagoditi vrsti posla kojom se čovjek bavi. Neće iste sadržaje provoditi osoba koja na poslu dosta fizički radi i osoba koja na poslu pretežno sjedi. Sadržaji rekreacije mogu biti različiti. Dijelimo ih na: one iz sporta, plesa, tjelesnog vježbanja, tehnike i modelarstva, kulture i

umjetnosti, uzgoja biljaka, istraživačkih aktivnosti, skupljačkih aktivnosti i mnogih drugih te moraju imati pozitivnu ulogu. Kocka, opijati i ostali poroci ne mogu biti rekreacijski sadržaji. Za bavljenje rekreacijom specifično je ulaganje vlastitog vremena i vlastitih sredstava (novac, znanje). (Andrijašević, 2010, str. 23)

Prema broju aktivnih sudionika (Relac, i sur., 1984) govore kako sportska rekreacija čini najveći dio sporta u svijetu, odnosno da se najveći broj sportaša bavi upravo rekreativnim sportom. Ljudi koji se bave sportskom rekreacijom različite su životne dobi, bračnog statusa, vjere, različitog zanimanja i obrazovanja i socijalnog statusa. Sve aktivnosti koje provodimo radi osobnih potreba postaju sve važnije, jer kako Relac (1984) govori, zadovoljavanjem različitih potreba čovjeka, čovjek razvija svestrane sposobnosti, pri čemu sve slobodno vrijeme koristi za zadovoljavanje osobnih potreba.

„Za razliku od sporta, rekreacijom se ponajprije poboljšava zdravlje. Sport u kontekstu sportske rekreacije podrazumijeva tjelesnu aktivnost bilo kojim sportom, a to znači bavljenje svim vrstama sportova i aktivnosti za koje je potreban tjelesni napor i angažman. Sportska je rekreacija organizirana sportska ili tjelesna aktivnost koja zadovoljava potrebu za tjelesnom aktivnošću, a sam je sport sredstvo kojim se zadovoljavaju brojni ciljevi“ (Andrijašević, 2010, str. 30).

Današnje društvo sve je više svjesno dobrobiti koje mu pruža rekreacijski sport. Od očuvanja i unaprjeđenja zdravlja do oblikovanja tijela. Profesionalni sport za razliku od rekreacijskog sporta može biti i štetan. Društvo sve više potiče i usmjerava razvoj i kvalitetu djelovanja na područje sportske rekreacije. Postoje brojne znanstveno dokazane dobrobiti tjelesnoga vježbanja za zdravlje čovjeka (Kujala, sur., 2003). Tjelesna aktivnost važna je za očuvanje i unaprjeđenje zdravlja, prevenciji kardiovaskularnih bolesti, dijabetesa, osteoporoze. Osobe koje se bave sportskom rekreacijom govore da su najčešći motivi bavljenja sportskom rekreacijom prekomjerna težina, zdravlje tjelesni izgled, potreba za tjelesnom aktivnošću i osjećaj zadovoljstva. Na prvom mjestu se nalazi fizički izgled i smanjenje prekomjerne tjelesne mase iako bi se kao prvi i jedini motiv trebao uzeti očuvanje i unaprjeđenje vlastitog zdravlja. Taj motiv bi trebao biti najjači pokretač za bavljenje sportskom rekreacijom. Nije nužno da rekreacijska aktivnost bude isključivo sportske tematike poput nogometa, košarke, odlazaka u teretanu itd., to može biti u odlazak u prirodu,

šetanje po šumama, izleti u planine, sakupljanje plodova prirode (gljiva, ljekovitog i jestivog bilja, kestinja,...), ples u kulturno umjetničkim društvima, obilasci vinskih cesta itd.

Tjelesna neaktivnost povećava rizik za mnoge kronične bolesti, primjerice kardiovaskularne bolesti, dijabetes, i neke vrste raka. Osim ljudskih patnji, vlade se suočavaju i s financijskim troškovima koji su povezani s tim bolestima i stanjima. Uz promjene u prehrani, smanjeno sudjelovanje u tjelesnoj aktivnosti, posljednjih su desetljeća u Europi glavni čimbenici porasta broja pretilih osoba. Promicanje tjelesne aktivnosti jedno je od pet ključnih područja djelovanja u rješavanju navedenih problema (Edwards i Tsours, 2009).

Različiti sportski programi provode se u skladu s dobi rekreativaca. I ovisno o dobi postavljaju se različiti ciljevi koje program treba ostvariti. Djeca od 3-14 godine provode potpuno različite programe sa potpuno suprotnim ciljevima od programa koje provode osobe starije od 65 godina (tablica 2).

U Hrvatskoj djeluje Hrvatski savez sportske rekreacije „Sport za sve“ koji je osnovan 1991. godine. Pod statusom je nacionalnog sportskog saveza i punopravni je član Hrvatskog olimpijskog odbora. Pripada u grupaciju neolimpijski saveza odnosno sportova. Savez je član sljedećih međunarodnih asocijacija:

TAFISA – svjetska asocijacija „Sporta za sve“;

EFCS – europska federacija za tvornički sport;

CESS – europska konfederacija „Sport-zdravlje“;

HEPA – europska asocijacija „Zdravstveno usmjerena tjelesna aktivnost“;

ESFAN – europske asocijacija „Sport za sve“.

Uloga HSSR je kreiranje strategije sportske rekreacije na nacionalnoj razini, međunarodna suradnja sa sličnim asocijacijama te poticanje razvoja regionalnih i gradskih programa sportske rekreacije „Sport za sve“ na području Hrvatske s ciljem unapređenja zdravlja stanovništva.

Tablica 2. Prikaz učinaka sportsko-rekreacijskih programa na osobe različite životne dobi

SUDIONICI PROGRAMA	VRSTE PROGRAMA SADRŽAJA	MJESTO ODVIJANJA PROGRAMA	CILJ SPORTSKO REKREACIJSKOG VJEŤBANJA
-----------------------	-------------------------------	------------------------------	--

DJECA 3-14 godina	Svi sportovi i sportske igre, organizirano vježbanje, izleti i aktivnosti u prirodi, natjecanja, škole i sl.	Vrtići, sportski klubovi, škole, kampovi, turistički centri	Rast i razvoj, socijalizacija, stvaranje navika, odgoj i obrazovanje, poboljšanje zdravlja, korekcija, razvoj ritma, estetskih i higijenskih vrijednosti.
MLADI 15-25 godina	Svi sportovi i sportske igre, organizirano vježbanje, izleti i aktivnosti u prirodi, natjecanja, škole i sl.	Sportski klubovi, škole, fakulteti, kampovi, turistički centri	Socijalizacija, stvaranje navika, odgoj i obrazovanje, poboljšanje zdravlja, korekcija, prevencija asocijalnih pojava, unapređenje zdravstvenog statusa i sl.
ODRASLE OSOBE DO 64 godine	Svi sportovi i sportske igre, skupno vježbanje, izleti i aktivnosti u prirodi, natjecanja i obuka	Centri za rekreaciju, poduzeća, izletišta, kampovi, turistički centri	Unapređenje zdravlja, socijalizacija, prevencija bolesti, ovladavanje stresom, edukacija, prihvaćanje pozitivnih navika i sl.
STARIJE OSOBE IZNAD 65 godina	Svi sportovi i sportske igre, skupno vježbanje, izleti i aktivnosti u prirodi, natjecanja i obuka	Centri za rekreaciju, domovi umirovljenika, izletišta, kampovi, turistički centri	Unapređenje zdravlja, socijalizacija, prevencija bolesti, ovladavanje stresom, edukacija, prihvaćanje pozitivnih navika i zadovoljstvo, optimizam i sl.
OSOBE SA INVALIDITETOM	Svi sportovi i sportske igre, skupno vježbanje, izleti i aktivnosti u prirodi, natjecanja i obuka	Centri za rekreaciju i rehabilitaciju, izletišta, kampovi, turistički centri	Unapređenje zdravlja, socijalizacija, prevencija bolesti, ovladavanje stresom, edukacija, prihvaćanje pozitivnih navika, zadovoljstvo i sl.

Legenda: Andrijašević, M. (2010). Kineziološka rekreacija. Kineziološki fakultet: Zagreb, str. 143

2.3 Sportsko-rekreacijska ponuda grada Đakova i uže okolice

Na temelju podataka dobivenih od Zajednice sportskih udruga grada Đakova prikazuje se trenutna ponuda sportskih udruga i klubova za sezonu 2019./2020 (01.09.2019.-31.08.2020.) te navode osnovni podaci o njima.

U gradu Đakovu i uđoj okolici za tekuću natjecateljsku godinu prijavljeno je 36 sportskih klubova i udruga. Od toga najveći broj pripada nogometnim klubovima kojih ima 9. Nogometu se mođe pridodati i Nogometno središte Đakovo. U svim tim klubovima ima ukupno 635 registriranih sportaša u različitim kategorijama. Najveći i trenutno najrazvijeniji je nogometni klub „Đakovo Croatia“. U feljtonu „Historijat športa u Slavoniji“ koji je Ivan Flod objavljivao tijekom 1924. godine na stranicama Slavanskog športskog lista ističe se da je u Đakovu oko 1910. godine osnovan Đački ferijalni klub Slavija. (Bijelić, 2009). Taj klub je preteća današnjeg kluba. Trenutno se natjeće u 3. HNL istok. U zadnjih nekoliko godina klub se razvijao u više smjerova. Dosta se radi na poboljšanju infrastrukture. U fazi završetka je izgradnja malog umjetnog igrališta na kojemu će mlaĈe uzrasne kategorije raditi na usavršavanju i usvajanju novih tehniĈkih elemenata nogometne igre. U klubu se nalazi 11 uzrasnih kategorija. Od pred-poĈetnika do seniora. Đakovu je potreban jedan drugoligaški klub, koji će poslije NK Osijeka biti centar razvoja mladih nogometaša Slavonije i Baranje. Treba raditi na školovanju trenera. Od 25 trenera Ĉak 10 trenutnih trenera nema nikakvu licencu za rad u nogometu. Sa najniđom C-licencom radi 8 trenera, 2 trenera sa B-licencom, 1 trener sa A-licencom i 2 trenera sa UEFA licencom. Svi klubovi koriste gradske i općinske prostore.

Od drugih ekipnih sportova u gradu Đakovu treba spomenuti košarkaški klub, koji se natjeće u 2. Hrvatskoj košarkaškoj ligi istok. Natjeću se u 7 kategorija sa 87 registriranih košarkaša. Ukoliko se netko ťeli baviti rukometom Đakovo ima i svoja 2 rukometna kluba, a to su muški i ťenski rukometni klub Đakovo. Muški rukometni klub natjeće se u 2. Hrvatskoj rukometnoj ligi istok. Natjeću se u 7 kategorija sa 87 registrirana Ĉlana. Ŧenski rukometni klub natjeće se u 2. Hrvatskoj rukometnoj ligi sjever u 5 kategorija sa 60 registriranih Ĉlanova. Đakovo je poznat kao rukometni grad. U njemu su stasali brojni poznati rukometaši, a daleko najpoznatiji su Domagoj Duvnjak i Marko Kopljar.

Od većih klubova tu je još odbojkaški klub Đakovo sa 63 registrirana sportaša, teniski klub Đakovo sa 26 registriranih sportaša i plivački klub Đakovo sa 30 registriranih sportaša. Veliki nedostatak grada je zatvoreni bazen koji bi plivačima omogućio cjelogodišnji režim rada. Na Čakovačkom bazenu plivački treninzi mogu se održavati samo u ljetnim mjesecima, a tijekom jesenskih, zimskih i proljetnih mjeseci primorani su na odlazak na gradske bazene u Osijek. Takvih problema nema teniski klub. Oni treniraju na svojim vlastitim terenima i objektima dok većina ostalih klubova trenira na gradskim i/ili lokalnim prostorima. Teniski klub raspolaže sa 10 zemljanih i 2 betonska terena. Tijekom zimskog perioda terene prekrivaju balonom za natkrivanje, a 2 terena imaju i grijanje. U planu je i izgradnja Regionalnog teniskog centra u vrijednosti od 23 milijuna kuna.

Od manjih klubova tu je stolnoteniski klub, atletski klub, gimnastički klub, karate klub, 2 boćarska kluba, 2 konjička kluba, 2 kuglačka kluba, streljački klub, 2 šahovska kluba, vaterpolo klub, šenski kuglački klub. Postoji i udruga za rekreativna natjecanja osoba s invaliditetom „Gradski ogranak UHDDR Đakovo“. Na kraju valja spomenuti i kickboxing klub „Blitz“ kojeg je osnovao i uspješno vodi kineziolog koji je magistrirao na Kineziološkom fakultetu u Zagrebu. Članovi toga kluba natječu se ne samo na državnim nego i na europskim i svjetskim natjecanjima. Na svjetskom prvenstvu u Sarajevu 2019.godine, Andrej Kedveš postao je viceprvak svijeta u K1 disciplini. Na temelju tih rezultata proglašen je za najboljeg sportaša Osječko-Baranjske županije za 2019.godinu.

Ukupan broj svih sportaša u Đakovu je 3296. Registriranih sportaša je 1274 od čega se 762 odnosi na mlađi uzrast dok je ostalih neregistriranih sportaša 687. Broj trenera u klubovima je 84. Osim sportskih klubova i udruga, grad nudi niz drugih mogućnosti za bavljenje sportskom rekreacijom. Danas je u svijetu rasprostranjeno vježbanje u fitness centrima s različitim trenerima, jednoručnim, dvoručnim utezima i ostalim rekvizitima. Đakovo ima tri takva centra. Jedan isključivo nudi rad sa spravama i utezima, dok druga dva imaju širu ponudu. Jedan od njih, sportski centar „Gama“ osim prostora sa trenerima i utezima nudi i prostor sa svim potrebnim rekvizitima za provođenje individualnih i grupnih treninga. Postoje organizirani programi grupnih treninga koji se tamo provode. U ponudi se nalazi još i teren za squash, te mali teren s umjetnom travom, koji se često koristi za nogomet 3:3. Fitness centar „Imperium“ uz trenera, utege, sprave, individualne i grupne treninge pruža i usluge sportske masaže. Zanimljivo je da u njemu postoji i igraonica za djecu u kojoj se djeca mogu ostaviti na čuvanje dok roditelji vježbaju. U Đakovu djeluje udruga za

promicanje sporta i zdravog načina života pod nazivom FitandStrong. Na čelu udruge je magistar kineziologije koji u posebnom prostoru provodi individualne i grupne treninge. Što se tiče sportsko-rekreacijske ponude Đakovo pruža jako velik broj mogućnosti kako za sudjelovanje u već ponučenim sadržajima tako i za proširenje postojeće ponude. Stručni kadrovi, fitnes treneri i voditelji sportsko-rekreacijskog vježbanja su osposobljeni za rad na tome području. Većina njih su magistri kineziologije, pa za razliku od sportskih klubova gdje je mali broj licenciranih trenera možemo biti zadovoljni trenerima i voditeljima. Za one koji su željni adrenalina u obližnjem mjestu nalazi se Motocross Klub „Viškovci“ s novourečenim stazama za trening i natjecanja.

U sklopu pansiona „Budimir“ nalaze se 2 osvijetljena teniska terena, gdje Đakovčani mogu rekreativno igrati tenis. Jedan od velikih nedostataka grada je nepostojanje univerzalne sportske škole. Milanović (2013) kaže „Sportske škole su mjesta koncentracije sportskih talenata koji bi trebali razvijati svoje očigledne potencijale do najviših sportskih postignuća uz pomoć školovanih stručnih kadrova u optimalnim materijalno-financijskim i tehničkim uvjetima za provođenje i kontrolu trenajnog procesa“ (str. 140). U gradu i u toj okolici nema takve škole u kojoj bi djeca stjecala iskustva iz svih bazičnih sportova (gimnastika, atletika, plivanje i sl.), a potom se na temelju rezultata i interesa dalje usmjeravala u sportske klubove. Jedini organizirani oblik vježbanja kojim se djeca mogu baviti prije natjecateljskih kategorija je škola nogometa „Certissa“. U toj školi nogometa djeca uče osnovne elemente nogometne igre, ali bez natjecanja. Kada navršu dovoljno godina (od 8 do 12 godina početnici) usmjeravaju se u nogometne klubove gdje nastavljaju s nogometnim razvojem.

2.4 Sportski objekti Grada Đakova i uže okolice

Kada je riječ o prostorima, Neljak (2013) kaže da „Prostori za kineziološke aktivnosti u pravilu su građevinski propisani pa na takav način trebaju biti uređeni i usklađeni sa zahtjevima određene kineziološke aktivnosti, sa svrhom namjenskog, sigurnog i humanoga korištenja.“ (str. 437)

Prostori u kojima se provodi vježbanje dijele se na zatvorene i otvorene prostore. U otvorene prostore ubrajaju se: sportska igrališta za različite sportove, višenamjenska igrališta, trim staze, atletske staze, bacališta, poligoni, skakališta, dječja igrališta, bazeni, klizališta,

street workout parkovi za vježbanje i drugi. Zatvorenim prostorima pripadaju: sportske dvorane, školske sportske dvorane, teretane, fitness centri, zatvoreni bazeni, zatvorena klizališta, zatvoreni dijagnostički centri itd. Potrebno je istaknuti da je preporuka stručnjaka korištenje otvorenih prostora za vježbanje koji doprinose razvoju čovjekovog zdravlja. Treba razvijati „kult otvorenog prostora“. Podloge otvorenih i zatvorenih prostora mogu biti različitih materijala: asfaltne i betonske podloge, parket, trava, umjetna trava, zemlja, umjetne podloge (akrilni premazi, gumeni granulat, gumene i elastične podne obloge). U (tablici 3) prikazuju se otvoreni i zatvoreni prostori grada Đakova.

Tablica 3. Otvoreni i zatvoreni prostori grada Đakova

OTVORENI PROSTORI	ZATVORENI PROSTORI
- stadion HNK Đakovo Croatia, Đakovo	- nastavno-športska dvorana Đakovo
- stadion HNK Đakovo Croatia, Croatia	- nastavno-športska dvorana Sjever
- teniski tereni Budimir	- srednje školska dvorana
- srednjoškolsko igralište	- fitness Royal
- nogometno igralište Partizan	- fitness centar Gama
- Street Workout park	- fitness centar Imperium
- mali nogometni teren sa umjetnom travom Certissa	- fitness Zajednice športskih udruga grada Đakova
- gradski bazeni Đakovo	- zatvorena jahaonica
- teniski klub Đakovo	- kuglana Fortuna
- motocross poligon, Viškovci	- bočalište Đakovo
- hipodrom Đakovo	-dvorana kickboxsing kluba Blitz

Legenda: izrada autora diplomskog rada

3. SPORT I TURIZAM

Veza između sporta i turizma kreće još iz vremena antičke Grčke kada su ljudi odlazili primjerice na Antičke olimpijske igre. Sport i turizam međusobno su povezani. I sport i turizam potiču gospodarstvo zemlje, otvaraju nova radna mjesta, povećavaju dobit. Jedan i

drugi mogu međusobno poticati razvoj. Primjerice sport može produžiti turističku sezonu, pogotovo pred i post sezonu. Uspjesi naših reprezentativaca na velikim natjecanjima promoviraju zemlju i povećavaju broj turista. Naši nogometaši 2018. godine u Rusiji postali su viceprvaci svijeta na Svjetskom prvenstvu u nogometu. Tada je cijeli svijet čuo za jednu malu zemlju Hrvatsku, o kojoj se pisalo u cijelome svijetu.

Na temelju istraživanja North American convention of tourism bureaus govori se da se kroz sport ostvaruje 25 % svih prihoda od turizma. U drugome je istraživanju izračunato da izravan doprinos sportskih aktivnosti u turizmu čini 32 % (Bartoluci i sur., 2007, str. 11).

Kao odlične primjere sinergije sporta i turizma možemo uzeti „Tour of Croatia“ biciklističku utrku diljem lijepe naše, „Red Bull Air Race“, kao i „Snježna kraljica“, koja je okosnica rasta turista grada Zagreba. U blizini Đakova, točnije u gradu Osijeku održava se takva jedna priredba, koja privlači veliki broj turista, a to je „Pannonian challenge“. Lokalni primjer je kada „HNK Hajduk“ gostuje u Osijeku. Đakovo je poznato kao „Torcidaški“ grad. Kada Hajduk igra u Osijeku, taj vikend je većina smještajnih kapaciteta grada Đakova i uže okolice popunjena. U Hrvatskoj gotovo nemamo strateški i planski razvijen sportski turizam.

3.1 Turizam

Kompleksna globalna pojava koja je obilježila drugu polovicu 20. stoljeća je turizam. Mnogi analitičari smatraju kako će u 21. stoljeću upravo turizam postati najveći gospodarski sektor u svijetu. Ono ključno po čemu se turizam može definirati je putovanje koje se provodi s ciljem rekreacije i odmora, a koje je u pravilu ograničenog trajanja. Brojni stručnjaci imaju različite poglede i pristupe o povijesti pojave turizma, stoga jedna strana od njih smatra da se početak turizma povezuje i sa pojavom prvih migracija čovjeka, dok druga strana smatra da su početci turizma usko povezani s odlaskom ljudi na velika sportska natjecanja poput Olimpijskih igara, viteških igara ili vjerskim putovanjima radi obilaska određenih svetišta. Za vrijeme starih Rimljana, razvoj turizma započinje pojavom prvih putovanja i boravka isključivo bogatih slojeva naroda diljem svijeta. Kao primjer možemo uzeti putovanja bogatih Rimljana u Alpe, u različite pomorske krajeve ili posjete mjestima s termalnom vodom koju su Rimljani izuzetno cijenili.

Pirjevec (1998) govori o podjelama turističkih putovanja i njihovom razvoju. „Najnovija publikacija Svjetske turističke organizacije u redakciji C. Gea i E. Fayos-Sola, dijeli povijest putovanja i turizma u čak pet vremenskih razdoblja:

- rano doba - prve civilizacije, Grčka, Rim, Azija;
- srednje doba- od V. do XIV. stoljeća hodočašća istraživačka putovanja;
- doba renesanse- od XIV. do XVII. stoljeća, edukativna putovanja, "Grand Tour";
- industrijska revolucija – od 1750. do 1850., razvitak gradova, parni stroj;
- moderni turizam- razvoj prometa, osobna potrošnja, masovni turizam“ (str. 31).

Neke od definicija turizma kažu:

Pirjevec (2002) kaže: „Turizam je skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog mjesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s njime nije povezana nikakva njihova privredna djelatnost“ (str. 5).

S druge strane Ručić (2007) govori da je turizam „Boravak od jedne ili više noći izvan kuće zbog odmora, posjete prijateljima ili slično, poslovne konferencije ili neke druge namjere osim obrazovanja ili privremenog zaposlenja“ (str. 26).

Treću definiciju turizma pronalazimo kod Lickorisha i drugih (2006) gdje kažu: „Turizam je fenomen koji izrasta iz privremenih posjeta (ili odsustvovanje od kuće) izvan uobičajenog mjesta boravka iz bilo kojeg razloga osim obavljanja plaćene djelatnosti u mjestu koje se posjećuje“ (str. 12).

Razvoj Hrvatskog turizma u možemo svrstati u četiri razdoblja, a to su:

- Razdoblje do Prvog svjetskog rata (1850. – 1914.)
- Razdoblje između dva svjetska rata (1918. – 1939.)
- Razdoblje od Drugog svjetskog rata do 1990. godine,
- Razdoblje novije hrvatske povijesti do danas (Pirjevec i Kesar, 2002., str. 40 – 60).

U razdoblju od Prvog svjetskog rata koje je trajalo od 1850. do 1914. godine, razvoj turizam teče u skladu s društveno ekonomskim odnosima i prilikama. Godine 1968. Obilježava se 100-ta godišnjica rada turističke organizacije na otoku Hvaru. Prvim pojavama turizma u Hrvatskoj, tadašnja država ne pokazuje veliko zanimanje za njegov razvoj i očuvanje. Turizam je prepušten isključivo volji i trudu lokalnog stanovništva koji su ulagali svoj trud i znanja. Zanimljivo je da se kod nas prvo počeo razvijati kontinentalni turizam, a nakon njega turizam u primorskim mjestima. U ovom razdoblju najviše se istakla Opatija koja postiže dobre turističke rezultate i u to doba izgrađuje 80 % smještajnih kapaciteta za turiste koji postoje sve do danas.

Razdoblje između dva svjetska rata koje je obuhvaćalo razdoblje od 1918. do 1939. godine okarakterizirano je pojavom konstantnog porasta koji se događao u skladu s povećanjem materijalne moći društva kao i s širenjem novonastalih turističkih organizacija. Turizam se ubrzano kreće prema naprijed. Država počinje prepoznavati važnost turizma i počinje se interesirati za ulaganja u turizam. Radi se na izgradnji smještajnih kapaciteta, razvoju prometnih veza i prometnih infrastruktura i još puno ostalih stvari u svrhu turizma. Nagli pozitivan razvitak turizma potiče vlast države da ulaže u razvoj turizma uspostavljanjem različitih zakona i administrativnih mjera koje bi ga potaknule i dodatno osnažile.

Razdoblje od Drugog svjetskog rata do 1990-ih godina obilježila su ratna zbivanja koja u potpunosti zaustavila ubrzani rast turizma. Tadašnji zabilježeni podaci pokazuju da je nešto manje od 20 % turističkih gospodarstava koji su radili prije rata, mogli započeti sa radom ubrzo poslije rata. Usprkos činjenici da već tada počinje obnova, turizam se sveo na minimum te je zbog toga bilo potrebno dosta vremena i ulaganja da se vrati na stanje koje je bilo prije rata. U tom razdoblju dolazi do velikog rasta i inozemnog tj. vanjskog prometa turista a domaći turizam opada. Tih godina se smatralo da Hrvatska nema uvijete koji će omogućiti da turizam postane prva privredna djelatnost, a o samom području turizma i njegovim potencijalima tada se nije niti dovoljno znalo, niti istraživalo. Razlog tomu je ležao u nedostatku kompetentnih stručnjaka koji bi ukazali na njegovu važnost za razvoj i dobrobit cjelokupne države. Tvrdnja u koju su tada svi bili uvjereni je ta da turizam mora sam omogućiti brz razvoj. U razdoblju od 1965. do 1975. godine sagrađeno je oko 380 tisuća smještajnih kapaciteta na području Hrvatske. To razdoblje smatra se i "zlatnim razdobljem za

turizam". Slijedi razdoblje koje još uvijek traje, razdoblje u kojemu se nalazimo i mi danas. U njemu se turizam razvija i dalje.

3.2 Sportski turizam

Povijest sporta i turizma imaju brojna zajednička obilježja. Na samim počecima sportski turizma povezujemo se sa antičkom Grčkom gdje su se održavale Olimpijske igre. Prve Olimpijske igre počele su se održavati su se 776 g. prije Krista. Tijekom odigravanja Olimpijskih igara proglašen je bio mir između zaraćenih naroda i dijelova Grčke. Natjecanja su se većinom provodila kroz sportske discipline, a takvu sličnu tradiciju provodili su i Rimljani koji su organizirali borbe gladijatora. Gladijatorske borbe okupljale su velik broj gledatelja. Početak suvremenog sportskog turizma možemo povezati sa 1896. godinom kada se obnavljaju Olimpijskih igara koje su tada dobile međunarodni i široki svjetski značaj. Svaki sportski događaj podrazumijeva boravak i putovanje turista i sudionika u mjesto gdje se sportski događaji i natjecanja odvijaju

Prema definiciji Hudsona (2003) (citirano u Čavlek, Bartoluci i sur., 2007) „sportski turizam podrazumijeva putovanje za vrijeme odmora s ciljem bavljenja sportom, putovanje u destinacije kako bi se promatrao sportski događaj te putovanje s ciljem posjeta sportskim atrakcijama.“ (str. 11)

U definiranju sportskog turizma nema jedinstvene definicija oko koje su se stručnjaci složili. Iz različitih shvaćanja i pretpostavaka proizašle su brojne definicije autora, no sigurno je da motiv sporta nikada nije izgubio na važnosti. Sportski turizam može se definirati kao turizam u kojem je sport glavni motiv putovanja i boravka turista u određenoj turističkoj destinaciji (Bartoluci, 2004, str. 21). „Prema preporukama UNWTO-a (2003) sportski se turizam može definirati kao aktivnost sportaša, osoba koje se sportom bave iz rekreativnih razloga, gledatelja i putnika, koje poduzimaju u mjestima izvan njihovog uobičajenog mjesta boravka u razdoblju ne duljem od godine dana, radi sudjelovanja u sportu, praćenju sporta i ostalog odmora motiviranog sportskim i poslovnim razlozima. „Sportski turisti“ su sportaši, osobe koje se sportom bave iz rekreativnih razloga, gledatelji i putnici“ (Bartoluci, Škorić, Šindilj, str. 86).

„Pod samim pojmom sportsko-rekreacijskog turizma podrazumijevamo oblik turizma koji je usmjeren na zadovoljavanje čovjekovih potreba za kretanjem, igrom, aktivnim

odmorom i zabavom, čime se utječe, putem stvaranja navike aktivnog i svrsishodnog provođenja slobodnog vremena, na očuvanje zdravlja ljudi“ (Relac i Bartoluci, 1987, str. 30). U Hrvatskoj se pod pojmom sportski turizam podrazumijeva poseban oblik turizma u kojem prevladavaju sportski motivi za putovanje i boravak u određenim turističkim mjestima i centrima. (Vukonić i Čavlek, 2001, str. 365).

Sportski turizam se prepoznaje kroz:

- Zajedničke faktore koji dovode do razvitka turizma i sporta;
- Zajedničke funkcije koje turizam i sport generiraju;
- Zajedničke ekonomske učinke koji proizlaze od razvoja turizma i sporta (Bartoluci i Čavlek, 2007, str. 86).

U vremenu u kojem živimo sport se iskorištava za promociju nekog odredišta ili zemlje. Zbog svega što sport donosi domaćinu, zemlje u kojoj će se održati neko veliko natjecanje često se međusobno natječu oko dobivanja domaćinstva za primjerice Olimpijske igre. Poznati sportski događaji poput Olimpijskih igre, Svjetska i Europska prvenstva u nogometu, košarci i rukometu, teniski Grand slam turniri (US Open), nogometna Liga prvaka, Formula 1 i mnogi drugi. Takvi događaji okupljaju velik broj turista iz svih krajeva svijeta. Domaćini se za takve događaje pripremaju godinama. Ubrzano se prave sportska borilišta, razvija se prometna infrastruktura, investira se u okoliš, proširuju se smještajni i ugostiteljski kapaciteti, proširuje ponuda kulture i zabave. Takvi potezi često su izloženi kritikama zbog visokih financijskih troškova. Međutim, sve se to zaboravi kada natjecanje počne. Mediji svojim izvještavanjem stvaraju turističko odredište od mjesta gdje se održava natjecanje.

Svako veliko natjecanje povlači za sobom velik broj turista. Za primjer se može uzeti nogometno Svjetsko prvenstvo u Rusiji 2018. godine. U vremenu od mjesec dana kada se prvenstvo održavalo, procjenjuje se da je gradove u kojima se natjecanje održavalo posjetilo preko 5 miliona turista. U to vrijeme smanjuje se aktivnost turista u ostatku svijeta, pa tako i u Hrvatskoj. Na temelju toga vidimo povezanost turizma i sportskih manifestacija.

Prema vrsti sportske atrakcije u Hrvatskoj postoji:

- Aktivni sportski turizam,

- Manifestacijski sportski turizam,
- Povijesni sportski turizam.

Aktivni oblik sportskog turizam predstavlja boravak turista u određenim mjestima koji traže uključenost u razne sportske aktivnosti, a ne samo pasivno provođenje odmora. Vrlo često je upravo ponuda sportskih sadržaja jedan od primarnih motiva za dolazak sportskih turista u neku određenu turističku destinaciju npr. turizam u hotelima s golf igralištem, boravak na moru u mjestima pogodnim za surfanje, jedrenje ili turizam u ruralnim područjima pogodnim za biciklizam.

Manifestacijski sportski turizam predstavlja oblik sportskog turizma u kojem je dolazak turista vezan uz određena velika sportska događanja poput primjerice Europskog rukometnog prvenstva, Snjetne kraljice, atletskih mitinga, biciklističke utrke Tour of Croatia, teniskog turnira Croatia Open i slično.

Posljednji oblik povijesnog sportskog turizma predstavlja oblik u kojem turisti u okviru svojeg odmora imaju motiv posjetiti razne kuće slavnih sportaša, muzeje sporta ili sportske objekte poput Doma sportova Dražen Petrović ili Hrvatskog športskog muzeja.

U Hrvatskoj se sportski turizam pojavljuje u obliku:

- Natjecateljski sportski turizam,
- Zimski sportsko-rekreacijski turizam,
- Ljetni sportsko-rekreacijski turizma (Bartoluci i sur., 2013, str. 87)

Natjecateljski sportski turizam vrlo je sličan prethodno navedenom manifestacijskom obliku sportskog turizma. On prije svega podrazumijeva sva putovanja radi sudjelovanja na sportskim natjecanjima. Danas su putovanja postala puno pristupačnija, pa tako sve veći broj ljudi odlazi na sportska natjecanja. Sudionici natjecateljskog sportskog turizma su treneri, sportaši, pomoćno osoblje, mediji i gledatelji. Primjeri natjecateljskog turizma u Hrvatskoj su primjerice nogometne utakmice Lige prvaka, Snjetna kraljica, međunarodna natjecanja u atletici, biciklizmu i sl. (Bartoluci i sur., 2013, str. 87)

U zimski sportski turizam ubrajamo aktivnosti koje se provode u planinskim zimskim centrima, ali i na moru te u ruralnom prostoru u vrijeme zime. Uglavnom uključuje turiste

kojima su zimske aktivnosti glavni razlog dolaska. U Hrvatskoj su u okviru ovog oblika sportskog turizma razvijene aktivnosti na ledu i snijegu i poput klizanja, skijanja, skijaškog trčanja i planinarenja. (Bartoluci i sur., 2013, str. 87)

Najrašireniji oblik sportskog turizma u Hrvatskoj je svakako ljetni sportski turizam. Radi se o turizmu gdje sportaši, rekreativci te turisti na odmoru aktivno bave raznim sportsko-rekreacijskim aktivnostima koje su vezane uz mjesto njihova odmora. Najrazvijeniji ljetni sportski turizam je u obalnom dijelu Hrvatske, a javlja se kroz razne aktivnosti poput jedrenja, plivanja, veslanja, ronjenja, biciklizma, sportskih priprema za sportaše, sportskih škola za djecu i sl. (Bartoluci, 2004)

Tablica 4. Potražnja za sportskim turizmom i zahtjevi za sadržajima

Grupa potražnje	Zahtjevi posjetitelja i potrebni sadržaji
Vrhunski sportaši	Efikasnost je glavni cilj tijekom odmora. Prioritet je pristup natjecanju te adekvatni uvjeti i objekti za trening. U zadovoljavanju potreba ove grupe posebna pozornost se daje specifičnom smještaju te prehrani kao i raspoloživosti liječnika, sadržaja za rehabilitaciju te ostale usluge.
Masovni sport	Primarni cilj je očuvanje zdravlja i održavanje kondicije. Ciljani rezultati su individualno određeni. Ključni zahtjevi ovog tržišnog segmenta su pristupačnost regije za odmor te kvaliteta sportskih sadržaja.
Povremeni sportaši	Kompenzacija i prestiž igraju veću ulogu nego sportske ambicije kod povremenih sportaša. Ovaj segment potražnje preferira manje zahtjevne sportove poput rekreativnog skijanja i kuglanja. Sportske aktivnosti nemaju veći prioritet nego što to imaju kulturne znamenitosti i ostali interesi unutar ove tržišne grupe
Pasivni sportski turisti	Ne sudjeluju u individualnim sportskim aktivnostima. Fokus ove grupe je u mega sportskim događajima i različitim sportskim mjestima. Uključuje trenere te ostale pratitelje vrhunskih sportaša, kao i predstavnike medija. Zahtijeva velik broj infrastrukture koji će zadovoljiti potrebe velikog broja gledatelja sportskih događaja.

Legenda: Maier i Weber, citirano u Hinch, T. i Higham, J. (2004.). *Sport tourism development*. Channel View Publications, str. 35.

4. RAZVOJ SPORTSKO-REKREACIJSKE PONUDE U GRADU ĐAKOVU I UTOJ OKOLICI U FUNKCIJI TURIZMA

„Suvremeni je turizam posve vezan za različite oblike kretanja, tjelesne aktivnosti ili sport, a oni upućuju na sredstvo za postizanje različitih ciljeva. Suvremeni turist želi aktivnu ulogu svojim sudjelovanjem očekujući doživljaj, iskustvo i zadovoljstvo. Samim time sportska je aktivnost u turizmu svakodnevan sadržaj turista, bilo da on svoju potrebu zadovoljava kretanjem novim – prirodnim ambijentom ili mu sport služi za zadovoljavanje potreba za druženjem, igrom, zabavom, zdravljem i sl.“ (Andrijašević, 2010, str. 305).

Sportski turizam u mnogim razvijenim svjetskim turističkim zemljama postaje jedan od važnih čimbenika i nositelja gospodarskog razvoja. Iako u mnogo manjoj mjeri, možemo primijetiti da je trend takvih kretanja prisutan i u Hrvatskoj. Hrvatska ima dugogodišnju tradiciju turizma koji iz godine u godinu dobiva sve veći značaj. Svake godine bilježi se veći broj turista. Hrvatska je u svijetu poznata po sportskim uspjesima u raznovrsnim sportovima. Od timskih igara poput vaterpola, nogometa, rukometa do pojedinačnih sportova poput tenisa, skijanja, stolnog tenisa. Gotovo da i nema sporta u kojemu Hrvati nisu ostavili svoj trag. Mnoge veće i razvijenije zemlje bile bi zadovoljne sa takvim rezultatima. Crveno- bijeli kockasti dres hrvatske reprezentacije uspješan je marketinški alat zemlje te jedan od simbola koji svjetski turisti povezuju s Hrvatskom. Značajna međunarodnost sporta i turizma, a time i razvoj sportskog turizma, ostvaruje se kroz organizaciju sportskih događaja koji privlače veliki broj posjetitelja. Različiti sportski događaji, osobito međunarodni, snažan su impuls razvoju turizma jer zbog velikog broja turista na jednom mjestu omogućuju promidžbu zemlje u svijetu, a time i privlačenje dodatnih turista. Organiziranje velikih sportskih natjecanja, poput europskih i svjetskih prvenstava, olimpijada i sličnih priredbi predstavlja, prije svega, afirmaciju u organizacijskom pogledu, a ujedno i prvorazredan promocijski faktor turizma neke zemlje. (Bartoluci, Čavlek, 1998) Hrvatska je izrazito bogata prirodnim resursima. Od razvedene obale i mnogobrojnih otoka do ravnica Slavonije pruža velike mogućnosti za razvoj sportskog turizma. Sportski turizam je jako slabo razvijen u Slavoniji. Potrebna su velika financijska ulaganja da bi se ta vrsta turizma podigla na više razine. Primjerice mogao bi se napraviti nogometni kamp u koji bi dolazili mnogobrojne ekipe na pripreme. Kao takav kamp možemo uzeti za primjer Turski Belek, gdje na pripreme odlaze igrači Hajduka, Dinama i mnogobrojnih drugih klubova. Radi svojih očuvanih, raznovrsnih prirodnih ljepota i

razvedene obale, Hrvatska se nameće kao pustolovna i sportska destinacija. Hrvatska posjeduje bogatu kulturnu i povijesnu baštinu koja pridonosi razvoju ponude sportskog turizma. Ujedno, pogodna okolnost razvoju turizma je dobra prometna povezanost s vaţnim europskim središtima, što je vaţan čimbenik za dolazak turista u Hrvatsku.

Potrebno je istaknuti da se razvijenost i vrste sportskog turizma u Hrvatskoj mogu promatrati prema regijama koje turisti odabiru za svoje odredište. Grad Đakovo spada u kontinentalnu Hrvatsku koja se sve više okreće pokretanju sportskog turizma, a razlog tome je u potraţnji modernih turista koji imaju drugačije interese i motive dolaska, osim boravka na moru. Usmjerenost na razvoj turizma općenito na ovom području, mogla bi, tek u nekom daljnjem periodu omogućiti i nešto razvijeniji sportski turizam u ovoj regiji.

Turisti suvremenog doba za svoj novac traţe kvalitetnu ponudu i neće prihvatiti ispodprosječne ponude koje trenutno pruţa hrvatski turizam. Sportski turizam i sportska rekreacija kao dio selektivnog turizma trebaju ispuniti uvijete za pridobivanje turista koji kreću na putovanje isključivo radi sportskih i rekreativnih aktivnosti. Takvi turisti zahtijevaju velike, raznolike usluge u puno segmenata, što se trenutno ne ostvaruje. Jedan od glavnih razloga je taj, što je to sezonski turizam i što se mali broj privatnih ulagača ne uključuje dovoljno u taj vid gospodarskih aktivnosti. U daljnjem radu prikazat će se trenutna sportsko rekreacijska ponuda Đakova i njegove uţe okolice sa stajališta turizma te mogućnosti daljnjeg razvoja.

4.1 Grad Đakovo i uţa okolica

Prilikom dolaska u grad Đakovo, prvo što svatko primijeti, bez obzira s koje strane dolazi, su dva tornja i kupola Čakovačke katedrale. Prvo poznato spominjanje grada nalazi se u dokumentima iz 1239. godine u darovnici koju hrvatski knez Kolomana daruje Ponsi, bosanskom biskup. Od tada Đakovom počinju gospodariti biskupi. Samom darovnicom počinje i povijest Đakovačke biskupije. Đakovo se sve do danas očuvalo kao biskupski grad i još uvijek je sjedište Đakovačko – osječke nadbiskupije . Grad se kroz povijest u različitim vremenima, imenuje sličnim ali različitim imenima: Dyaco, Diaco, Dyacowg. Karta govori da se Đakova nalazi na podjednako udaljenosti od svih većih Slavonskih gradova u krugu do četrdeset kilometara: Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Našice. Zbog toga se i naziva srce

Slavonije. Dobra povezanost i blizina okolnih susjednih država može biti dobra prednost u privlačenju turista (slika 1). Autoceste A5 Beli Manastir – Osijek – Svilaj, koja prolazi pored grada, dio je mreža europskih autocesta i smještena je na međunarodnom prometnom koridoru 5C Budimpešta – Osijek – Sarajevo – Ploče (slika 1).

Slika 1. Položaj Đakova na karti

Izvor: http://tzdjakovo.eu/images/DO%C5%BDIVITE_%C4%8CAROBNO_PROLJE%C4%86E_U_%C4%90AKOVU_-_VODI%C4%8C_1.pdf (10. 6. 2020.)

Od 1536. godine kada su Turci zasjeli kao novi vladari i vladali više od 150 godina, grad se tada nazivao Jakovo. To razdoblje smatra se mračnom poviješću grada. Srušen je velik broj crkvi i izgrađene džamije. Jedna od poznatijih je Ibrahim-pašina džamija koja se nakon odlaska Turaka obnavlja u crkvu. To je današnja crkva Svih svetih koja je smještena u središtu grada a i dan danas su na njoj vidljivi obrisi džamije.

Kod povijesti grada uz Đakovačku katedralu o kojoj će se kasnije više govoriti treba spomenuti nadaleko poznatu ergelu. Za godinu osnivanja uzima se 1506. godina. Biskup Bakić govori o uzgoju konja već od 1374. godine. Uzgoj konja održao se sve do danas u državnoj ergeli lipicanaca, jednoj od najstarijih ergela ovoga prostora. Osim ergele, sve je veći broj privatnih uzgajivača konja gdje se uzgajaju konji na privatnim imanjima. Đakovo je od samog osnutka, prvih vremena, obrtnički grad. Godine 1813. osniva se CEH udruženje obrtnika. Industrijski razvoj počinje izgradnjom ciglana i mlinova. Brojni, raznovrsni obrtnici pridonose svojim proizvoda tome da Đakovo postaje poznato u cijeloj zemlji. Izrazito je poznato po sajmovima. Grad Đakovo danas broji preko 20.000 stanovnika, a sa okolnim

gradskim mjestima broji preko 30.000 stanovnika. Administrativno pripada Osječko-baranjskoj županiji. U gradska područja pripada 8 okolnih mjesta: Đurđanci, Budrovci, Ivanovci Gorjanski, Novi Perkovci, Piškorevci, Selci Đakovački, Široko Polje i Kuševac.

4.2 Etnološka ponuda

Etnologija proučava kulture i ljudska društva, pri čemu govori da je kultura naučeni način života pojedinih društava, koji tim zajednicama daje specifičan značaj. Etnologija se razvijala iz dodira različitih kultura. U SAD-u i Velikoj Britaniji etnologija se naziva još i kulturna antropologija. Predmet etnoloških proučavanja su sve kulturne sastavnice koje omogućuju otkrivanja načina života i kulture tzv. nižih društvenih slojeva pojedinih etničkih skupina u određenim razdobljima povijesti. Tematski sklopovi etnologije mogu biti različiti oblici gospodarstva poput lova, ribolova, stočarstva, voćarstva itd., pučko graditeljstvo i stvaranje odnosno izgled naselja i kuća, odijevanja odnosno nakiti i nošnje, oruđa, jela i pića, rukotvorine i obrti, promet, sredstva, trgovina, folklor, plesne igre itd.

4.2.1 Đakovački vezovi

Đakovo je poznato i po gastronomskim delicijama, no najpoznatije je po svojoj manifestaciji pod nazivom „Đakovački vezovi“. Đakovački vezovi danas su meću najpoznatijim folklornim manifestacijama. Đakovački vezovi prvi puta su se održali 2. i 3. srpnja 1967. godine kao prigodno kulturno-turistička manifestacija. Jedan od glavnih osnivača Đakovačkih vezova je dr. Zvonimir Benčević. Prvi Đakovački vezovi dobro su prihvaćeni i popraćeni velikim brojem gledatelja ne samo iz Đakovštine nego i puno šire. Iako se i danas njihovo trajanje proteže čak kroz mjesec dana sa različitim manifestacijama, glavna manifestacija Đakovačkih vezova održava se u prvom cijelom vikendu mjeseca srpnja. To podrazumijeva da petak, subota i nedjelja pripadaju mjesecu srpnju. Na Đakovačkim vezovima prvenstveno se izvodi folklor Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema i ostalih dijelova Hrvatske koji predstavljaju narodne običaje i kulturu svoga kraja. Uz glavnu povorku održavaju se i prateće priredbe kao što su otvorenja izložaba, natjecanja zapretnih kola,

kulturne i turističke priredbe. Manifestacija osim domaćih grupa privlači i goste iz velikog broja svjetskih zemalja. Od Australije, Novog Zelanda, SAD-a pa čak do Kine, što priredbi daje međunarodni karakter. U dane održavanja vezova, grad je posebno živ. U to vrijeme mnogi turisti dolaze u grad kako bi doživjeli kulturnu baštinu ovoga kraja. Đakovački vezovi okupe preko deset tisuća sudionika što domaćih što stranih. U dane Đakovačkih vezova organiziraju se mnoge popratne priredbe kao što su: izbor najboljih vina, natjecanja nategača, Bonavita u Trnavi, izložba i degustacija rakije viljemovke (od kruške), gastrofest, degustacija i konzumacija čobanca i fiša, kobasicijada, kulinjada i dr. U sklopu vezova organizira se i doček pola Nove godine uz popratne sadržaje poput koncerata. Zaljubljenici u konjički sport odlaze na hipodrom Čakovačke ergele gdje se održava međunarodno konjičko natjecanje. Đakovački vezovi su manifestacija koja održava i njeguje lokalnu tradiciju ovoga kraja ali i drugih krajeva Hrvatske kroz narodni ples, narodno ruho, konjogojstvo i gastronomiju.

Đakovački vezovi predstavljaju najpoznatiju priredbu u gradu i okolici. Uz Vinkovačke jeseni najveće su priredbe povijesne tradicije. To je glavni događaj grada u cijeloj godini. Privlači veliki broj turista. Osim turista iz svih krajeva Hrvatske može se naći i veliki broj turista iz inozemstva. Traju gotovo mjesec dana, a svoj vrh imaju zadnja tri dana koji se uvijek stavljaju na prvi cijeli vikend u 7. mjesecu (petak, subota, nedjelja). U tom vremenskom razdoblju gotovo ne postoji slobodno prenoćište u ponudi.

4.2.2 Folklor

Folklor možemo definirati kao djelatnost stvorenu na tradiciji određene kulturne zajednice, koje skupine ili pojedinci uče i prenose uglavnom usmenim putem, oponašanjem ili nekim drugi oblikom, kult i socijalni identitet zajednice. U širokom smislu folklor predstavlja kulturu. U Hrvatskoj označava ime za zajedničku tradicijsku umjetnost koja ima oblik književnosti poput usmene ili pučke književnosti, plesova, glazbe, folklor ili narodnih plesova, likovnog stvaralaštva, dramskog izraza odnosno folklornog kazališta. U modernom društvu pojavljuje se pod nazivom folklorizam. Posebnom kulturno-društvenom djelatnošću određeni oblici folklor, izdvojeni iz prvotne sredine, predstavljaju rekonstrukciju prošlosti ili turističku zabavu i ponudu. Jedan od glavnih motiva je želja za očuvanjem tradicijskih vrijednosti, a tu još možemo dodati i motiv komercijalizacije.

U Đakovu postoji Savez kulturno umjetničkih društava Čakovštine (SAKUD). Savez broji čak 29 članova. Jedan od najvećih i daleko najpoznatiji je Čakovački kud „Tena“. Kulturno umjetničko društvo „Tena“ (slika 2) iz Đakova originalni je predstavnik očuvanja Đakovačke tradicije, Slavonije i Republike Hrvatske. Kud „Tena“ osnovano 1985. Godine. Danas broji preko 300 članova i nekoliko dobnih selekcija. Bogatu tradiciju umjetničko-kulturnog društva "Tena" članovi društva prezentirali su u mnogo zemalja diljem svijeta. Predstavljajući tradiciju Đakova i Hrvatske ostavili su za sobom upečatljiv trag hrvatske kulturne baštine. Kud „Tena“ je ponosna članica svjetske folklorne organizacije CIOFF. Osim folkloru na području Đakovštine postoje mnogobrojni tamburaški sastavi i vokalne grupe koji ne dopuštaju da u povijest odu stare pjesme i običaji. Najpoznatiji su muški vokalni sastav „Bečarine“ i ženski vokalni sastav „Đakovčanke“.

Na ovome području veliki je prostor za razvoj ponude koja bi mogla privući turiste. Osim lokalnog stanovništva koje je uključeno u rad ovih udruga trenutno nema programa koji bi mogao upoznati domaće, a i strane turiste sa ovom vrstom očuvanja kulturne baštine. Treba razviti program koji će se temeljiti na upoznavanju i sudjelovanju turista u ovim udrugama. Za pretpostaviti je da bi ovakav oblik turizama privukao odrasle i starije osobe čime bi se popunjavali turistički kapaciteti tijekom cijele godine.

Slika 2. Nastup folklorne skupine

Izvor: https://www.google.com/search?q=kud+tena&rlz=1C1CHBF_hrHR827HR827&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwjn4JuTi5rqAhVLxMQBHQDnCiUQ_AUoAXoECBAQAw&biw=1536&bih=734#imgrc=VVFQbrTOAM6wPM (10. 6. 2020.)

4.2.3 Muzeji

U svijetu je velik broj ljudi koji prilikom posjeta nekomu mjestu posjećuju i muzeje. Neki ljudi isključivo radi njih dolaze u obilazak grada kao turisti. U Đakovu su trenutno otvorena dva muzeja. To su Muzej Đakovštine i Muzej biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Muzej Đakovštine nalazi se u zgradi nekadašnjeg kotara, izgrađen je potkraj 19. st. Danas se nalazi u ulici Ante Starčevića u Đakovu. Postav muzeja temelji se na arheološkoj, kulturno-povijesnoj, etnološkoj zbirci, a otvaran je postupno. Kulturno-povijesni i etnološki postavi otvoreni su 2005., odnosno 2006. godine, a postav arheologije 2017. godine. Uz stalne muzejske postavke koje lokalni stanovnici i turisti mogu pogledati mnogobrojne su i povremene izložbe različite tematike. Uz mnogobrojne izložbe zaposlenici muzeja provode i edukaciju osnovnoškolske i srednjoškolske djece te tiskaju raznovrsne kataloge, izdaju knjige i zbornike Muzeja Đakovštine.

4.2.4 Katedrala Sv. Petra

Katedrala Sv. Petra, svojevrsni je „svjetionik“ ne samo grada Đakova nego i cijele Slavonije (slika 3). Najznačajniji je spomenik po kojemu je grad nadaleko poznat. Smještena je na trgu Josipa Jurja Strossmayera. Papa Sv. Ivan XXII za nju kaže da je najljepša katedrala od Venecije do Istanbula. Nakon prve crkve/katedrale iz 14. stoljeća, te druge s početka 18. stoljeća koja je bila u baroknom stilu, treću katedralu dao je podići Josip Juraj Strossmayer. Današnja katedrala-bazilika Sv. Petra građena je u neogotičko-romanskom stilu. Graditi ju je počeo biskup Strossmayer 1866. godine u 52. godini života. Gradnja je trajala 16 godina. Vanjski građevinski radovi trajali su 4 godine a 12 godina uređivala se unutrašnjost katedrale. U izgradnji katedrale potrošilo se više od sedam miliona komada opeke koja se proizvodila u Đakovu. Kamen se dovozio iz različitih krajeva: Istre, Italije, Mačarske, Austrije, Francuske. Katedralu su projektirali arhitekti iz Beča: Fridrich Schmidt i Karlo Rösner. Za nutrašnje uređenje pobrinuli su se otac i sin Alexandar-Maximilian i Ludwig Seitz. Katedrala ima 43 fresko slike, 7 oltara, 32 reljefa, orgulje sa 73 registra, 3 manuala i 5 486 svirala i 31 kip. Od 2008. godine katedrala dobiva naslov prvostolne ili metropolitanske crkve. Katedrala je kroz povijest očuvala izvorni izgled iako je kroz povijest pretrpjela velika razaranja.

Još je dosta sakralnih objekata koje grad i okolica mogu ponuditi svojim posjetiteljima. Meću njima su: Marijansko svetište Dragotin, Biskupski dvor, Bogoslovno sjemenište, Crkva Dobrog Pastira, Crkva Sv. Ivana Krstitelja u Pisku, Grobljanska crkva Uskrsnuća Isusova, Kaptolske-kanoničke kurije, Samostan Milosrdnih sestara sv. Križa, Crkva Presvetog Srca Isusova, Ťupna Crkva Svih Svetih.

Pirjevec i Kesar (2002) kažu: „Vjerski turizam može se definirati kao oblik turističkih kretanja kojima turisti nastoje zadovoljiti potrebe religijskog i duhovnog karaktera. Ovaj oblik se često naziva i hodočasnički turizam. U centru zbivanja je posjet hodočasnika sakralnim objektima (crkvama, hramovima i dr.) koji na taj način putem turističke potrošnje izravno potpomažu očuvanju kulturne i povijesne baštine“ (str. 16).

Budući da je Đakovo poznato kao biskupski grad, sjedište Đakovačko-Osječke nadbiskupije i sa svim svojim sakralnim objektima i mjestima mogao bi razviti i taj vid turizma. Poput svetišta u Mećugorju treba raditi na promociji i reklamiranju grada u vidu vjerskog turizma kako bi se privuklo što više turista. Uz osmišljavanje primjerenih programa grad i uća okolica imaju velike predispozicije za razvoj vjerskog turizma.

Slika 3: Đakovačka katedrala

Izvor: <https://www.tzdjakovo.eu/index.php/hr/znamenitosti/muzeji/item/34-katedrala-sv-petra?rid=175> (10. 6.2020.)

4.3 Enološka ponuda

Enologija je znanost o proizvodnji, čuvanju vina i kultiviranju vinove loze. Vinski stručnjak naziva se enolog i mora imati diplomu sa područja enologije, odnosno vinarstva. On

govori o putu od sadnje gročca do čuvanja vina. Hall i Mitchell (2000) definirali su vinski turizam kao posjećivanje vinograda, vinarija, festivala vina i vinskih priredaba, pri čemu su kušanje vina ili dotivljaj značajki vinske regije glavni motiv za posjetitelje. Getzova definicija kaže da “vinski turizam obuhvaća putovanje motivirano posebnim interesom koji se bazira na želji obilaska vinogradarskih regija ili tijekom kojih su putnici potaknuti da prilikom putovanja poduzetih zbog drugih razloga posjete vinske regije, a napose vinarije“ (usp. Shor i Mansfeld, 2009, str. 382 – 383). Glavni motivi kod vinskih turista su aktivnosti povezane s vinskim turizmom i sudjelovanje u njima. Najčešće su to posjete vinarijama s degustacijom vina, edukacija o vinima, susret s vinarima, vinski festivali i događaji, druženje s obitelji i prijateljima, zabava itd. Vinski turisti najčešće su osobe srednje životne dobi, zaposlene na dobrim poslovnim pozicijama, s visokim obrazovanjem i dobrim prihodima. Najčešće žive u okolici vinogradarske regije.

Grad Đakovo svojim turistima nudi brojne vinske ceste koje privlače posjetitelje iz svih krajeva Hrvatske i svijeta. Već u predtursko doba sežu počeci povijesti vinarske tradicije Čakovačko-osječke nadbiskupije. Nakon odlaska Turaka sa ovih prostora počinje obnova vinogradarske tradicije. Biskup Petar Bakić sadi vinograde u Trnavi a potom ih biskup Josip Čolnić proširuje. Na području današnjeg sela Mandičevac, u dolini Krndije, biskup Antun Mandić proširuje te vinograde. Na tome području danas se nalazi poznata vinarija Đakovačkih vina, vinarija Mandičevac koju je nedavno pod svoje preuzela vinarija Kutjevo. Za zbrinjavanje vina pobrinuo se biskup Josip Juraj Strossmayer koji daje izgraditi podrum u Mandičevcu i Trnavi. U sklopu nadbiskupskog dvora, pored katedrale, nalaze se podrumi. Ti podrumi otvoreni su za turiste gdje oni mogu isprobati vrhunska misna vina. Današnja biskupija Čakovačko-osječka jedna je od najvećih proizvođača traminca ovoga područja. Oko 60% proizvodnje odlazi na proizvodnju traminca, a ostatak od 40% odlazi na proizvodnju vrhunske trnavčke graševine i chardonnaya. Trnavački traminac poznat je i izvan Hrvatske. U njemu uživaju ljubitelji vina iz cijelog svijeta. Nadbiskupski podrumi poznati su i po starim vinima koje čuvaju u arhivu. Turisti mogu posjetiti vinsko-turističku cestu „Mandičevac“ i vinsko-turističku cestu „Zlatarevac“ u Trnavi.

U daljnjem tekstu rada prikazan je primjer programa vinskog turizma iz okolice Đakova koji povezuje smještajne kapacitete u Đakovu (Hotel Đakovo), vinske ceste i lokalna obiteljsko poljoprivredna gospodarstva (OPG Hrvoje Lukačević).

„PONUDA ZA DEGUSTACIJU I POSJETU GOPODARSTVU

1. Ponuda degustacije vina na gospodarstvu uključuje

- degustacija 3 do 4 vina od kojih barem jedno je deklarirano kao vrhunsko, a ostala su najmanje deklarirana kao kvalitetna vina
- uz degustaciju se nude tradicionalno domaći proizvodi proizvedeni na vlastitom gospodarstvu, osim sira koji se kupuje isto na obiteljskom gospodarstvu registriranom za tu djelatnost
- uz sir može ići domaći kruh premazan sa domaćom svinjskom masti i domaćom paprikom te izrezan na kockice, čips od jabuke, kulen (kulinjara) i sl.
- desert: kolač od jabuke, kolač od višanja, palačinke sa domaćim pekmezom

cjenik:

degustacija vina po osobi sa sirom, kruhom ili čipsom od jabuke ..... 40 kn

degustacija vina sa sirom, kruhom i kulenom. .... 60 kn

degustacija vina sa sirom , kruhom i desertom. ....50 kn

2. Obilazak gospodarstva za djecu do 16 godina

Uz obilazak gospodarstva i kušaonice vina za djecu se nude domaći proizvodi, a ponajprije kolači od domaćih plodova sa gospodarstva a to su kolači od jabuka i višanja kao i palačinke sa domaćim pekmezom uz koje idu domaći sokovi od jabuka, višanja, bazge i sl. Cijena ovakvog obilaska gospodarstva je 30 kuna sa navedenim proizvodima po djetetu. Pratlja djece od strane odraslih osoba se plaća po cjeniku iz degustacije vina po želji.

Za djecu se nudi mogućnost i obilaska voćnjaka jabuka u periodu od 20.08 do 31.10. gdje se omogućava djeci da sama uberu 3-4 jabuke i nose ih sa sobom. Cijena za ovu dodatnu uslugu je besplatna. Djeca mogu obići i voćnjake odnosno vinograde i u ranijem periodu no u tom periodu nema zrelog voća koje bi ubrali. Voćnjaci su dostupni većem broju posjetitelja jer se nalaze uz glavnu asfaltnu cestu i imaju mogućnost parkiranja autobusa“

Izvor: [https://www.hotel-djakovo.hr/index.php/hr/vinska-cesta\(15.05.2020.\)](https://www.hotel-djakovo.hr/index.php/hr/vinska-cesta(15.05.2020.))

4.4 Državna ergela Đakovo

Đakovačka ergela osnovana je 1506.g., i predstavlja jednu je od starijih europskih ergela. Po tome vidimo da Đakovo ima dugu tradiciju uzgoja i dresure konja. Od 18.st na ergeli se počinju uzgajati konji lipicanske pasmine. Po toj pasmini ergela je nadaleko poznata. Državna ergela Đakovo, danas za reprodukciju i dresuru konja, uz Pastuharnu koja je smještena gotovo u središtu grada koristi i Ivandvor koji se nalazi malo izvan grada. Ivandvor je svakodnevno otvoren za posjetitelje. Tamo je moguće vidjeti konje iz blizine, čak ih i maziti, i moguće ih je vidjeti kako trče po pašnjacima u daljini. Uz selekciju i uzgoj konja, djelatnici ergele provode i dresuru konja. Postižu se zapaženi rezultati na domaćim i međunarodnim natjecanjima. Radi bogate povijesti, ljepote konja i svega što ergela pruža, sportsko-rekreacijski turizam ističe se kao dio ponude ergele. Đakovačka ergela poznata je po obuci i treningu konja za sport. Prednjači trening konja za utrke zapretnim kolima, ali se sve više radi na treningu konja za dresurna natjecanja. Svoj rad u gradu prezentiraju u dane Čakovačkih vezova u utrkama zapretnih kola na hipodromu u sklopu ergele, a dresuru konja prezentiraju na Božićnim balu lipicanaca. Kvalitetan rad vidljiv je i po nagradama osvojenim diljem zemlje i Europe. Uz uzgoj konja za profesionalni sport, konji se dresiraju za svrhu turizma, turističkih predstava sa konjima, vožnje za vjenčanja u zapretnim konjima, vožnje po gradu i sl., te za školu jahanja kojoj može pristupiti kako lokalno stanovništvo tako i turisti. U krugu pastuharne izgrađena je prva zatvorena jahaonica velikih dimenzija u Hrvatskoj. Ona zadovoljava sve europske standarde konjičkog sporta (slika 4). Dimenzija je 46,65 x 75m a uz prostor za jahanje ima i tribine za oko 700 gledatelja, boksove za konje, sanitarne ćvorove. Planira se i izgradnja interaktivnog multimedijskog centar koji će biti ugrađen u južni dio jahaonice. Planira se izgradnja tri kata čiji će sadržaji biti u skladu sa potrebama modernog turizma. Unutar ergele provodi se program pod nazivom „Prvi koraci u sedlu“ koji omogućavaju turistima da rezerviraju termine za jahanje u Ergeli Đakovo u dogovoru sa odjelom turizma . Dobrim rezultatima u zemlji i inozemstvu, prenose dobar glas o Đakovu i Đakovštini. Uz biskupiju najpoznatiji su brend Đakova. Engleska kraljica Elizabeta II. bila je oduševljena Čakovačkim lipicancima na otvaranju Olimpijskih igara. 1972. posjećujući Đakovačku ergelu provezla se gradom u četveropregu Čakovačke ergele.

Slika 4. Državna ergela Đakovo

Izvor: <http://ergela-djakovo.hr/hr/o-ergeli/aktivnosti/dvorana-za-konjicke-sportove/>

(10. 6. 2020.)

Jahanje je Olimpijski sport. Iako je poznat kao financijski vrlo skup sport, njegove zdravstvene prednosti su velike. Osim što je dobro za tjelovježbu i zdravlje, pozitivno utječe na ljudski um. Jahanje angažira cijelo tijelo, potrebna je koordinaciju trupa te raznih dijelova tijela. Već se 1875. godine govori o dobrobitima jahanja. Francuski liječnik Cassaigni koristio je jahanje u mnoge svrhe liječenja. Jahanjem je liječio različita oboljenja. Primijetio je mnoge pozitivne učinke. Velike pomake postigao je u liječenju bolesnika: poboljšana ravnoteža, bolje držanje tijela, bolje psihološko stanje organizma i sl. Jahanje podučava strpljenju, disciplini, razumijevanju, suosjećanju, samokontroli i predanosti. Jahati se može kroz cijelu godinu, a u slučaju vremenskih neprilika postoje zatvorene hale.

Jedan od najpoznatijih programa Đakovačke ergele je Božićni bal lipicanaca koji privlači mnogobrojnu publiku. To je glazbeno- scenska predstava s konjima, predbožićne tematike s jahačima, vozačima i statistima odjevenim u raskošnu baroknu odjeću. Održava se sredinom prosinca. Osim toga ergela nudi još dosta programa. Od vožnje u zapretnim kolima po gradu do prvih upoznavanja djece sa konjima.

S obzirom na to da Đakovačka ergela ima već zatvorene hale daljnji razvoj sportsko rekreacijske ponude kretao bi se u smjeru otvaranja škole jahanja koja bi bila dostupna većem broju kako domaćih žitelja tako i turista koji bi se na taj način ciljano vraćali u grad Đakovo i provodili svoje vrijeme u njegovoj okolini. Osim toga pruža se i mogućnost otvaranja sportskih ljetnih ili zimskih kampova za djecu koja bi u tim mjesecima provodila svoje slobodno vrijeme baveći se rekreativnim jahanjem. Broj početnika u školama jahanja je uvijek bio velik, no primjećuje se povećanje broja početnika. Osim mogućnosti otvaranja škole

jahanja valjalo bi potaknuti i dugo čekanu izgradnju multimedijalnog centra sa sadržajima prilagođenim modernim potrebama turizma.

4.5 Jezera u Đakovu i uđoj okolici

Đakovo i uđa okolica bogati su vodama stajaćicama – jezerima. Na području Đakova nalaze se dva veća i nekoliko manjih jezera koji pružaju priliku za ribolov i uživanje u prirodi oko njih. Jezero Borovik smješteno je zapadno od Đakova, na pola puta prema Našicama, i dvokrakog je oblika (slika 5). Borovik je najpoznatije jezero za ribolov na šarane gdje se često love veliki šarani koji mogu biti i veći od 20 kg. Na jezeru Borovik održava se međunarodni Carp Cup u kojem sudjeluju ne samo ribiči iz Hrvatske nego i okolnih pograničnih zemalja. Športsko ribolovno društvo Šaran iz Đakova, nudi turistima kupovinu dnevnih dozvola za pecanje koje im omogućuju da isprobaju svoje ribolovne vještine u rekreativnom ribolovu. Pored toga samo jezero i njegova okolina idealni su za kampiranje, uz jezero se pruža 8 kilometara uređene staze koja predstavlja prostor za rekreaciju u obliku trčanja, hodanja ili biciklizma čime se stvara osnova za sportsko-rekreativnu ponudu na ovom području.

Slika 5. Jezero Borovik

Izvor https://www.zabok-ribolov.com/cro-bass-liga/index.php?option=com_content&view=article&id=174&Itemid=142(10. 6. 2020.)

Na jezeru se, u organizaciji planinarskog društva „Đakovo“, održava triatlon u disciplinama 400 metara plivanje, 21 kilometar vožnje biciklom i 5 kilometara trčanja (slika 6).

Slika 6. Triatlon na jezeru Borovik

Izvor: <http://racesmanager.com/Events/Details/31> (10. 6. 2020.)

Jezero Jošava smjestilo se 2 km sjeveroistočno od Đakova (slika 7). Prostire se od željezničkog nasipa Đakovo-Osijek do umjetno podignute zemljane brane. Dugačko je 4,5 kilometara i prosječne širine 200 metara. Jezero je umjetno i izgrađeno je 1963./64. godine za uzgoj ribe. Danas je, prije svega namijenjeno za sportski ribolov.

Slika 7. Jezero Jošava

Izvor: <https://www.facebook.com/pages/category/Community/Ribolov-Jo%C5%A1ava-%C4%90akovo-1744376385782086/> (10. 6. 2020)

Na području grada Đakova nalaze se 4 jezera Bajer. Sva jezera Bajer nastala su djelovanjem ljudi, odnosno uslijed rada bivših ciglana koje su vadile glinu pa su zbog toga u

prosjeku nešto dublja od ostalih jezera. Jezera obuhvaćaju površinu od 4 hektra a duboka su oko 5 metara. U njima se mogu pronaći različite vrste riba. Glina prekriva dno, a okolina je prekrivena potopljenim vrbama. Rijetko se jezera nalaze ovako blizu gradskim središtima kao jezera Bajer. Smještena su gotovo u središtu grada.

Jezero Mlinac je akumulacijsko jezero i smjestilo se 12 kilometara zapadno od grada na putu Đakovo-Đakovačka Breznica. Površine je 13,60 hektara. Vodena površina je izrazito čista a jezero nepravilnog oblika zbog nekoliko poluotoka. Vodenog bilja gotovo da i nema (samo malo uz rub jezera). Bogato je raznovrsnim ribama.

4.6 Biciklizam

Biciklizam je danas proširen i popularan sport, popularan je i kao sadržaj sportske rekreacije, a primjenjuje se i prilikom putovanja i transporta. Jedan je od dijelova ponude pojedinog kraja, a nazivamo ga još i cikloturizmom. Kako govori akcijski plan, cikloturizam se „promatra u najširem mogućem smislu, dakle kao turističko putovanje biciklom, biciklistički izlet, dodatnu sportsko rekreativnu ponudu vožnje biciklom uređenim ili neuređenim stazama, sportsku manifestaciju, sportski trening te povremenu vožnju. Naime, cikloturizam u užem smislu kao oblik turističkih putovanja tijekom kojih je vožnja bicikla glavna aktivnost ili je bicikl glavno prijevozno sredstvo obuhvaća razmjerno uzak segment turističke potražnje, dok znatno širu skupinu čine turisti kojima je vožnja biciklom dodatna aktivnost“ (Klarić i dr., 2015, str. 3). Za razvoj biciklizma u Hrvatskoj glavnu prepreku predstavlja biciklistička predstavlja stanje infrastrukture. Danas se radi na izgradnji cikloturističkih, biciklističkih ruta. Đakovo ima ogroman potencijal za razvoj cikloturizma zbog svojih geografskih značajki i ljepota koje pruža priroda. Oko jezera Borovik trenutno se nalazi 21 kilometar biciklističke staze koja se stalno održava i koristi, obuhvaća dijelove šumarskih i ribičkih staza, 10 % površine čini asfalt, dok je ostalih 90 % makadam. Kako bi se sportsko-rekreacijska ponuda proširila valjalo bi dodatno urediti biciklističke staze, osmisliti dobre marketinške poteze te pozvati turiste da uživaju u pretežno nizinskom reljefu, prekrivenom žitnim poljima i ruralnim lokalitetima.

Trenutačno se u gradu, uz postavljanje i obnavljanje nogostupa, proširuje i prostor za traku koja je namijenjena biciklistima. Izgrađena je i biciklistička staza do obližnjeg mjesta Kuševac a u tijeku je i izgradnja biciklističke staze do obližnjeg jezera Jošava. U planu je

izgradnja još dosta dionica (kilometara) biciklističke staze. Kada sve to bude gotovo mogao bi se razviti program upoznavanja gradskih znamenitosti na biciklima. Ta biciklistička tura mogla bi objediniti sportsko-rekreacijsku, enološku, etnološku, gastronomsku i kulturno povijesnu ponudu.

5. MOGUĆNOST RAZVOJA TURISTIČKE PONUDE

Ovo područje bogato je velikim brojem vinograda, šuma, vinskih cestama, jezerima i drugim prirodnim ljepotama. Osim lijepog i raznovrsnog krajolika, grad Đakovo pruža raznovrsnu i specifičnu gastronomsku ponudu, od suhomesnatih proizvoda (kulen, kobasica, čvarci), raznovrsnih sireva (ovčji, kravlji, kozji) i slastica do rakija (šljiva, viljemovka) i vina. Đakovo turistima nudi i brojne povijesne, kulturne, i etnološke lokalitete, kao što su Đakovačka katedrala, državna ergela, restaurirani, etno-kuće , muzeji i stalne izložbe. U Đakovu i okolici grada nalazi se pogodan reljef za razvoj cikloturizma. Lokalni stanovnici imaju dugu tradiciju vožnje bicikla što može povoljno utjecati na razvoj biciklizma, cikloturizma.

Ono na čemu treba poraditi kako bi se koristila više u turističke svrhe jest svakako infrastruktura na područjima jezera Borovik i Jošava koja uključuje i dodatne ponude za posjetitelje. Jezero Borovik je pravi neiskorišteni biser ovoga dijela Hrvatske koje je idealno za gradnju kampa u kontinentalnom dijelu Hrvatske, ili neke druge vrste smještaja s dodatnom ponudom za turiste u vidu sportskih, zabavnih, adrenalinskih i drugih sadržaja. Pa bi se tako mogla uključiti i državna ergela koja bi mogla provoditi određene aktivnosti svoje škole u vidu terenskog obilaska na konjima na području jezera koja bi se mogla odvijati primjerice vikendima.

S obzirom na to da se na Boroviku održava triatlon koji uključuje i plivanje na 400 metara nije na odmet uključiti i plivanje kao sportsko-rekreacijsku ponudu na području grada Đakova. Plivanje predstavlja kretanja živih bića kroz vodu. Plivanje je jedno od omiljenijih i raširenijih rekreativnih aktivnost ali i jako popularan sport koji se svakako može provoditi i na urećenim jezerima okolice Đakova, na za to predvićenim područjima u ljetnim mjesecima. Turistička zajednica grada Đakova mogla bi uložiti resurse u nabavu raznih vodenih i ostalih

rekreativnih sadržaja koji bi se nalazili na jezeru, poput primjerice, kajaka, zabavnih parkova na napuhavanje koji bi na taj način privukli turiste željne sportsko-rekreacijskog turizma. U ljetnim sezonama mogla bi se provoditi i škola plivanja za najmlađe koja bi se nalazila na urećenom posebno ograćenom prostoru uz nadzor licenciranih sportskih trenera (učitelja plivanja).

Osim navedenog tijekom cijele godine, u za to kalendarski predviđeno vrijeme koje se najčešće odnosi na razdoblje od 4. do 10. mjeseca, valjalo bi organizirati brojna ribolovna natjecanja u kojima će se objediniti ne samo sportsko-rekreacijska ponuda grada Đakova i uže okolice u vidu ribolova, nego i gastronomska ponuda područja. Tom prilikom bi se turistima trebale omogućiti posjete ugostiteljskim objektima koje pripremaju domaće specijalitete kao što su fiš, šaran na rašljama te suhomesnate proizvode poput kulena. Takve turističke ponude koje bi uključivale ne samo rekreativni sadržaj već i ostale promocije, trebalo bi pravovremeno oglašavati putem kampanje u kojoj će se prikazivati sve ljepote Čakovačkog kraja.

Đakovo posjeduje nogometne terene, teniske terene, sportske dvorane, betonska igrališta, košarkaška igrališta, biciklističke staze i rute te sportske centre koji provode razne sadržaje, no većina tih kapaciteta namijenjena je isključivo lokalnom stanovništvu za bavljenje sportskim aktivnostima i rekreacijom te nije usmjerena na turiste. Kako bi iskoristili svoj potencijal i proširili sportsko-rekreacijsku ponudu grad Đakovo i njegova uća okolica u obzir trebaju uzeti one vrste rekreacija koje privlače turiste kao što su rekreativni golf, rekreativno jahanje, biciklizam, cikličke i sakupljačke aktivnosti te zabavne i adrenalinske sadržaje. S obzirom na to da grad Đakovo reljefno ima sve pogodnosti za izgradnju golf terena, te bogatu gastronomsku ponudu sa popratnim sadržajem i smještajnim kapacitetima ne bi bilo loše uzeti u obzir i ovaj oblik sportsko-rekreacijske ponude.

6. ZAKLJUČAK

Đakovo, kao jedan mali grad u srcu Slavonije pruža šaroliku ponudu sportsko-rekreacijskih sadržaja. Od timskih sportova do pojedinačnih borilačkih sportova. Ponuda rekreacijskih sadržaja poput fitness centara zadovoljava potrebe lokalnog stanovništva. Međutim, potrebno je i financijsko ulaganje kako bi se ponuda podigla na višu razinu. Treba više ulagati u stručne kadrove i omladinske pogone kako bi sport u gradu i uojoj okolini mogao napraviti još koji korak unaprijed. Područje Đakova obiluje vinorodnim i poljoprivrednim područjima, prirodnim resursima, ribnjacima, kulturno-povijesnim znamenitostima koji nude mogućnost za razvoj raznih oblika sportsko-rekreacijskih sadržaja. Grad Đakovo ima velike potencijale koji su u ovom radu i obuhvaćeni. Valja napomenuti kako oni iziskuju velika novčana ulaganja, no sportska rekreacija zajedno sa gastronomskom, etnološkom i enološkom ponudom, prekrasnim krajolikom, brojnim manifestacijama koje slave tradiciju i običaje nudi posebnu ponudu koju je važno predstaviti kao jedinstveni lokalni turistički proizvod. „Može se zaključiti da je prije svega potrebno poboljšati i proširiti turističku ponudu te osmisliti prepoznatljive i kvalitetne sadržaje koji će privući veći broj turista tijekom cijele godine, zadržati ih duže vrijeme u ovoj destinaciji i navesti ih da ponovo dođu na ove prostore. Sportsko-rekreacijska ponuda mora biti jedan od najvažnijih selektivnih oblika turizma, koji zasigurno uz ostale oblike, može osigurati veću potražnju na turističkom tržištu, veći broj turista i veću turističku potrošnju“ (Širić, Trkulja Petković, Končarević, 2008, str. 400). Trenutačna ponuda sportsko-rekreacijskih sadržaja grada Đakova i uojoj okolice ne zadovoljava zahtjeve suvremene turističke potražnje.

7. LITERATURA:

- Andrijašević, M. (2010). *Kineziološka rekreacija*. Kineziološki fakultet, Zagreb.
- Bartoluci, M. i Čavlek, N. (2007). *Turizam i sport – razvojni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bartoluci, M. i sur. (2004). *Menadžment u sportu i turizmu*. Zagreb: Kineziološki fakultet i Ekonomski fakultet Zagreb.
- Bartoluci, M., Čavlek, N. (1998). *Turizam i sport*. Fakultet za fizičku kulturu, Sveučilišta u Zagrebu, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagrebački velesajam.
- Bartoluci, M., Škorić, S., Šindilj, M., (2013). *Modeli organizacije i kvaliteta sportsko rekreacijskog turizma u Istri*. U V. Findak (ur.), Zbornik radova 22. ljetne škole kineziologa Republike Hrvatske. *Organizacijski oblici rada u području edukacije, sporta, sportske rekreacije i kineziterapije*. Poreč 25.-29. lipnja, 2013. (str. 86-92), Hrvatski kineziološki savez: Zagreb.
- Bijelić, B. (2009). *Nogomet u Đakovu 1908.-1962*. Muzej Đakovštine: Đakovo.
- Edwards, P. i Tsours, A. D. (2008). *Promicanje tjelesne aktivnosti i aktivnog života u gradskim sredinama, uloga lokalnih vlasti*. Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb.
- Klarić, Z. i dr. (2015). *Akcijski plan razvoja cikloturizma*. Zagreb: Institut za turizam.
- Dostupno na:
https://mint.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//151014_AP_cikloturizam.pdf
- Kujala UM, Marti P, Kaprio J, Hernelahti M, Tikkanen H, Sarna S. (2003). *Occurrence of chronic disease in former top-level athletes. Predominance of benefits, risks or selection effects?* Sports Medicine, 33(8), 553-561.
- Lickorish, L. J., Jenkins, C. L. (2006). *Uvod u turizam*. Split: Ekokon.
- Milanović, D. (2009). *Teorija i metodika treninga*. Kineziološki fakultet Sveučilišta: Zagreb.
- Milanović, D. (2013). *Teorija treninga – Kineziologija sporta*. Kineziološki fakultet: Zagreb.
- Neljak, B. (2013.) *Opća kineziološka metodika*. Priručnik, Gopal d.o.o.: Zagreb.
- Pirjevec, B (1998). *Ekonomska obilježja turizma*. Zagreb: Golden marketing.
- Pirjevec, B., Kesar, O. (2002). *Počela turizma*. Zagreb, Mikrorad, Ekonomski fakultet.
- Relac, M. (1984). *Valorizacija programiranih kinezioloških aktivnosti u funkciji zdravlja, humaniziranja rada i života te duhovnih odnosa*. Fakultet za fizičku kulturu: Zagreb.
- Relac, M., Bartoluci, M (1987). *Turizam i sportska rekreacija*. Zagreb: Informator
- Ružić, D. (2007). *Marketing u turističkom ugostiteljstvu*. Osijek: Ekonomski fakultet.

- Shor, N., Mansfeld, Y (2009). *Od konzumacije vina do vinskog turizma: Konzumacija i ponašanje u prostoru izraelskih vinskih turista*. Turizam: međunarodni znanstveno-stručni časopis, Vol. 57, No. 4, 381-403
- Šafarić, A. (2011). *Filozofija sporta*. Amanita: Bjelovar.
- Širić, V., Trkulja Petković, D., Končarević, M. (2008). *Sportsko rekreacijski sadržaji na otvorenom u funkciji unapređenja turističke ponude Osječko-baranjske županije*. U B. Neljak (ur.), Zbornik radova 17. ljetne škole kineziologa Republike Hrvatske. *Stanje i perspektiva razvoja u područjima edukacije, sporta, sportske rekreacije i kineziterapije*. Poreč, 24.-28 lipnja, 2008. (str. 400), Hrvatski kineziološki savez: Zagreb.
- Vukonić, B., Čavlek, N. (ur.) (2001). *Rječnik turizma*. Zagreb: Masmedia.